

Din-i Tabî'î, Din-i Umumî

Asr-ı âhîrde Avrupa mütefekkirlerini din taharrîsine sevk eden esbab -din-i tabî'î taraftarları- din-i tabî'înin esasları hakkında Jul Simon, Karo (?), Fonsegrive'nin (?) fikirleri -din-i tabî'înin erkân-ı mühimmesi- din-i tabî'înin usul ve fûrû'u hakkında izahat -enbiyânın teblîğ eylediği din-i ilâhînin erkân-ı mühimmesi- enbiyâyâ mensup olan edyân-ı münzele ile felâsifenin lüzum gösterdikleri din-i tabî'î arasında mukayese -din-i tabî'î, edyân-ı münzeledeki esasât-ı tabî'îyyeden başka bir şey midir? - din-i hak ve şerâ'iti: vahdet-i hakikiyye ile muttasıf bir vâcibü'l-vücûda müstenit olması; ba'sü ba'de'l-mevt itikâdını hâvî olması, enbiyâdan birine mensup ve bütün enbiyâyı musaddık bulunması...

Bazı Avrupa mütefekkirlerinin din taharrîsine sevk eden esbab:

Burada din-i tabî'îden maksadımız, bazı Avrupa mütefekkirleri tarafından vicdanların din ihtiyacını tatmin, cemiyetlerin ahenk ve intizamını temin için kabul olunan; itikadî ve amelî bazı esasları muhtevî; bir şekil dinidir. Binâenaleyh böyle bir dinin -onlarca- ne gibi erkân ve kavâ'id üzerine müesses bulunduğunu tetkik etmezden evvel Avrupa mütefekkirlerini böyle bir din taharrîsine sevk eden esbâbı hulâsaten arz etmemiz lazımdır.

Malumdur ki: Garpta kendilerine din hâmîsi süsünü verenlerin din namına irtikab eyledikleri envâ-ı mezâlim, ifrât-perverâne hatalar, Hıristiyanlığın almış olduğu şekl-i hurâfî on altıncı asırdan itibaren birtakım mütefekkirlerin dine karşı şiddetle mühâcemâtını tevliid etmiş ve bunun da neticesi olarak din hâmîleri; her türlü teşebbüslerine rağmen mukâvemet edemeyerek erbâb-ı ilme mağlup olmuşlar ve bu suretle kilise hüküm ve nüfuzunu gâib etmiş, kilisenin din namına icra eylediği mezâlime nihayet verilmişti.

Ma'mâfih bu galibiyet ve mağlubiyetten sonra ulûm-i tabî'îyye ve felsefe-i hissiyye erbâbı da evvelkilerin düştüğü ifrat ve tefrîte düşmekten kendilerini alamamışlardır; çünkü galipler için en doğru usul, akâidin sağlam cihetlerini ayırıp halkı oraya sevk etmek idi, hâlbuki böyle yapmadılar: Mu'tekadât aleyhine tevcih ettikleri mühâcemât-ı şedîde neticesinde o kuyûddan kurtulunca hak, bâtil ne kadar mu'tekadât varsa hepsi terk edildi. Din, mu'tekadât namına hiçbir şey kalmadı. Her birisi kendine mahsus bir mezhep icat ederek ona göre harekete başladı. Halk bittabi hangi tarafın meslek-i şâyân-ı itimat olduğunu tefrik edemediğinden bunların hepsine karşı bîgâne kalıyordu.

Esasât-ı diniyyenin terk edilmesi yüzünden zuhur eden muhtelif fırkaların her birisi mevcûdiyet-i milliyenin esasını sarsacak, bünyân-ı devleti zîr ü zeber edecek bir mahiyette idi. (Nitekim bugün o fırkalar yüzünden birçok memleketlerin hayatı tehdit altındadır.) Ma'mâfih bu karışıklıklar akli başında olan birçok mütefekkirleri düşündürmeye başladı, meydandaki hastalıkları teşhis ederek onun izâlesi çarelerini araştırmaya sevk etti. Pek çok tetkîkâttan sonra anladılar ki: Bu illetin mikrobu dinin fıkâdânı, kalplerin nûr-ı imandan mahrumiyetidir. İşte bunun üzerinedir ki bu mütefekkirler, ruhların din ihtiyacını tatmin, beşeriyetin saâdetini temin için ihtiyâcât-ı maddiyye ve maneviyyeyi tatmin eden bir din-i umûmîye, yani metâlib-i cismâniyye ile metâlib-i rûhâniyye beynini âdilâne bir surette tevfiik eden, birinin salâhını diğere rapt eyleyen bir dinin lüzumuna kâni olmaya başladılar.

Hristiyanlığın almış olduğı şekl-i hurâfî, şüphe yok ki bu mütefekkirlerin dimağlarını tatmin edemez idi. Bu hususta yalnız delil-i aklîye münkad olmak da doğru değıl idi çünkü bunun da edvâr-ı mâziyyede görülen fesâdâta, teferruklara meydan açacağında şüphe edilemezdi. Binâenaleyh bu tarîki de bırakarak ellerindeki kavâid-i ilmiyye ile akâidin sahîh olan esaslarını yeniden aramaya başladılar ve nihayet vicdanların dîne ihtiyacını, cemiyetin ahenk ve intizâmını, beşeriyetin saâdetini temin için itikâdî, amelî, ahlâkî bazı esasâtı takrir ederek buna "din-i tabî'î" namı verdiler ki tabiat-ı beşeriyeye uygun, akla muvâfık bir din demektir.[1]

Din-i tabî'î taraftarları:

Aşağıda zikrolunacak esasat dahilinde bir dinin pek çok taraftarları vardır. Ezcümle Fransız kibâr-ı felâsifesinden Jan Jak Ruso (1712-1778), Lamartin, Line (?), Mişle (?), Kineki (?) gibi Avrupaca büyük tanınmış olan zevat, hep bu diyânet-i cedîdenin mürevviçlerinden idi, hepsi böyle bir dinin lüzumuna kâni bulunuyorlar idi. Yakın zamanlarda Ernest Renan (1723-1892), Kiyô (?), Şoriye (?), Septiye (?), Jul Simon (1826-1888), Karo (?) (1829-1888), Fonssgrive (?) gibi felâsife de buna yeni bir kuvvet, büyük bir hikmet vermişlerdir. Hepsî bir din-i tabî'înin lüzumundan bahsediyorlar. Binâenaleyh şimdi din-i tabî'î namı verilen bu dinin -bu felâsifeye göre- ne gibi erkan ve kavâid üzerine müesses bulunduğunu izah ederek bunun esaslarını enbiyâ-yı zîşân (aleyhimüs'salâtü ve's-selâm) hazerâtının vahy-i ilâhî olarak beşeriyete tebliğ eyledikleri dinin esasları ile mukayese etmemiz lazımdır.

Tabî'în esasları hakkında Jul Simon'a, Karo (?), Fonsegrive'in (?) fikirleri:

Beşeriyet için lüzum gösterilen din-i tabî'înin ihtiva eylediği esasların nelerden ibaret bulunduğunu iyice anlayabilmek için evvelâ bu dinin en büyük taraftarlarından olan feylosof-ı şehîr Jul Simon'un bu mevzua dair ifâdât-ı âtiyesini tetkik edelim. Jul Simon diyor ki: Biz yaşadığımız müddetçe Cenâb-ı Hakk'ın bize inâyet-i ilâhiyyesi tahtında olarak tayin etmiş olduğu vezâifi ifa ederiz. Hayatımız hitâma erince o bizi ya nail-i sevap, yahut giriftâr-ı 'ikâb edecektir...

Mu'cib-i ecr ü sevap olacak hareket, insanın kendisine has olan kanun-ı tabiata itaat etmesi, hayır işlemesidir. Bu kanun ise kendi zatını muhafaza etmek, hasâis-i mevhûbesni terakkî ettirmek, ebnâ-yı nev'ini sevmek, onlara yararlıkta bulunmak, hâlıkına karşı ibadet eylemektir. Lakin insanın Allah'a edeceği ibadetin yolu nedir?..

Evet vazifesini eda etmek, amel-i hayırda bulunmak ayn-ı ibadettir. Muhabbet, sa'y ve amel, ihlas hep birer ibadettir; insanın vatanına karşı beslediği ihlas da Allah'a ubûdiyyettir. İşte diyânet-i tabî'îyye de budur, ibadet-i tabî'îyye de budur. Bizim bu mezhebimizin esasları pek vâzıhtır, gizli kapalı bir yeri yoktur.

O esaslara gelince: Her şeye kâdir olan hiçbir müessirden müteessir olmayan bir Allah'ın vücûduna iman etmektir ki, o vâcibü'l-vücûd kainatı yaratmış ve hepsini sabit ve umûmî kanunlar altına almıştır. Kezâlik bu hayât-ı fânîyedeki a'mâlimizin mükafat veya mücâzâtını göreceğimiz bir hayât-ı uhrevînin vücûduna iman etmektir. İşte itikadımız bundan ibarettir.

İbadetimize gelince, o da kalbimiz hâlık ve mahlûkuna karşı muhabbetle dolu olarak, vezâifimizi ifa hususunda sabit bir azmimiz bulunmak, amel-i hayra mülâzemet suretiyle meşîyyet-i ilâhiyyeye hizmet eylemektir...[2]

Jul Simon'un gerek buraya naklettiğimiz ifadeleri, gerek mütalaât-ı sairesi bize gösteriyor ki Jül Simon diyânet-i tabî'îyyeyi beş esas üzerine tesis ediyor:

- 1) Bütün sıfat-ı kemâliyye ile muttasıf, noksan sıfatlardan münezzeh bir hâlık-ı alemin varlığına ve o hâlıkın umûmî ve sabit kanunlar ile bütün kainata hâkim olduğuna iman,
- 2) Buradaki a'mâlimizin öldükten sonra, mükafat veya mücâzâtını göreceğimiz bir dâr-ı ahiretin varlığına iman,

- 3) Mahiyeti itibariyle cisimden başka ve gayr-i kâbil-i helak olan bir ruhun varlığını tasdik,
- 4) Cenâb-ı Hakk'a ibadetin lüzumunu kabul,
- 5) Vazife ve mücâzât esası üzerine müesses bir kanun-ı ahlakînin vücûdunu kabul...

Şimdi bir de Kar'nun (?) ifadelerini tetkik edelim:

“Kainatı yaradan, nazar-ı inâyetinden dûr tutmayan, avâlim-i kevnîyyeden, nev'-i insanîden mütemeyyiz ve müstakil olan bir ilâh-ı mürîd vardır. Cism-i insanîde zeka ve hürriyetle muttasıf bir ruh mevcuttur ki: Bir zaman bu cism-i maddîde berâ-yı imtihan mahpus bulunacaktır. O ruhun isterse cismi tathir ve tasfiye ederek semaya doğru yükseltmek, isterse kendisini maddiyyât-ı kesîfe ile istînâs eyleyerek cismi de pespaye bırakmak dest-i iktidarındadır.

Ta'akkul ihtisâsın fevkindedir. İşte diyânet-i cedîdenin esası bir taraftan bunlara itikat etmektir, diğer taraftan da bütün hürriyetlerin aslı, menbaı olan hürriyet-i ahlakiyyeyi itidâlin nüfuzu altında bulundurmak, ahlak-ı fâzılâya kendi ismi hakikisini vermek -ki rûhu bi't-tedric 'alâ'ik-i cismâniyyeden tahlîs ederek saat-i mevte kemâl-i zehâdetle âmâde bulunmaktır- daha sonra da kanun-ı terakkînin vücûdunu itiraf etmek. Fakat beşerin saadet-i maddiyye mirkâtî üzerindeki te'âlîsini hissiyyât-ı fâzıla cihetindeki irtikâsından ayırmamak şartıyla itiraf etmektir. Çünkü o saadeti, saadet-i hakikiyye haline getirecek ancak budur.”[3]

Karo'nun (?) fikrine göre “diyânet-i tabî'îyye” şu esasları ihtiva ediyor:

- 1) Bütün kainattan mütemâyiz ve müstakil, sıfat-ı kemâliyye ile muttasıf bir Allah'ın, bir hâlıkın, bir nâzım-ı kainatın varlığına iman,
- 2) İnsanın cisimden ibaret olmayıp aynı zamanda zeka ve hürriyet ile muttasıf bir de ruh bulunduğuna ve bu ruh itibariyle hem en yüksek dereceye yükselmeye hem de en aşağı dereceye sükut etmeye müsta'it bulunduğuna iman,
- 3) Ta'akkulün ihsâsın fevkinde olduğuna itikat,

- 4) Hürriyet-i ahlakiyyeyi bütün hürriyetlerin aslı ve menbaı olarak kabul etmek,
- 5) Hürriyet-i ahlakiyyede itidali tecavüz etmeyerek ahlak-ı fâzılayı imtihan etmek ve bu suretle ruhu tadrîcen 'alâ'ik-i cismâniyyeden kurtarıp sürat-i mevte kemâl-i zühd ve takva ile hazırlanmak. (Tabir-i diğerle hürriyet-i ahlakiyyeden maksat, ruhu 'alâ'ik-i cismâniyyeden kurtarıp kalbi tasfiye etmek, temiz vicdan, saf bir kalb ile ölmek.)
- 6) Kanun-i terakkînin vücûdunu itiraf etmek,
- 7) Beşerin maddeten yükselmesi, hakiki bir saadete mazhar olabilmesi için bu terakkînin hissiyyât-ı fâzıla cihetindeki terakkîden ayrı olmaması lazım geldiğini, yani maneviyat ile beraber gitmeyen terakkiyyât-ı mâddiyyenin insanlar için bir saadet-i hakikiyye olamayacağını itiraf etmek.

Fonsegrive (?), diyânet-i tabî'îyenin esaslarını şu yolda beyan ediyor:

- 1) Cenâb-ı Hakk vardır,
- 2) İnsanlar Cenâb-ı Bârî'ye merbût ve tâbidirler,
- 3) İbadât birtakım vesâilden ibarettir, insanlara irade-i mahsûsalarıyla ibadet ve mezhep lazımdır.[4]

Şu ifadeler de din-i tabî'î taraftarlarının umûmî mütâlaalarından müstahrectir: “Kainatta sıfat-ı kemâliyye ile muttasıf, şevâib-i noksanıyetten münezzeh bir Allah vardır, kâdir ve hakîmdir; bizden ve bizim a'mâlimizden müstağnidir. Hiçbir şeye muhtaç değildir, kainatı öyle bir nizam-ı mahsûs üzere vazetmiştir ki ona nazar-ı im'ân ile bakanlar sıfat-ı kemâliyye-i ilâhiyyeyi hissen anlarlar. İşlediğimiz hayırdan hasıl olacak netice ancak kendi menfaatimize aittir.

“Cenâb-ı Hakk rahîmdir, rahmet ve re'feti vâsi'dir. Dünyanın ıslah ve bekasını irade eder, insanın salâhını sever ve mahza onların faideleri için ibadât ile mükellef tutar. Rahîm ve şefîk olan Zât-ı Bârî'nin vazeylediği ibadât, hayat için sabit olan nevâmîs ve kavânîne mutabık ve tabiat-ı beşeriyyeye mülâyim olur, hiçbir vakit tabiat-ı beşeriyyeye muâriz olmaz, onu mahve çalışmaz.

İbadet-i cismâniyye maksûd bizatihi değildir, tathîr ve tehzîb-i nüfus için birtakım vesâilden ibarettir. İbadette insanın şahsı ve nevi için büyük faideler, yüksek hikmetler vardır. Ef'âl-i ilâhiyye abes ve tenâkuzdan münezzehtir, binâenaleyh ibadet, kavâid-i tabiata, ihtisasât ve temâyülât-ı fitriyyeye mülâyim olmalıdır..."[5]

Din-i tabî'înin Erkân-ı mühimmesi:

Şimdi din-i tabî'î taraftarlarının bu mevzuya dair serdettikleri şu mütâlaanın heyet-i mecmuası itibariyle tetkiki bize gösteriyor ki: Beşeriyetin saadeti için vaz'ına lüzum gösterilen "diyânet-i tabî'îye" üç mühim rükün üzerine bina kılınıyor:

1- İtikat,

2- İbadât,

3- Ahlak.

Din-i tabî'înin usul ve fûrûu

Şimdi bütün bu mütâlaatı nazar-ı dikkate alarak diyânet-i tabî'îyenin usul ve fûrûunu tafsîl etmek lazım gelirse deriz ki:

1- Kâffe-i sıfat-ı kemâliyye ile muttasıf, bilcümle noksan sıfatlardan münezzehtir bir ilâh-ı kâdir ve muhtar vardır, kainatı yaratmış, sabit ve umumî kanunlar ile ona hâkim olmuştur. Kainata nazar-ı im'ân ile bakmak kudret-i ilâhiyyeyi anlamaya kâfidir.

2- Burada yaptığımız iyi ve fena amellerin mükafatı veya mücâzâtını göreceğimiz bir alem-i ahiret vardır, orada 'adl-i ilâhî tecellî eder.

3- Hakikati itibariyle cesetten başka olan ve ceset gibi çürüyüp helak olmak akıbetine maruz kalmayan bir ruha mâlikiz. Bu ruh bizi en yüksek bir mertebeye çıkarabildiği gibi en aşağı bir derekeye de sukût ettirebilir. (Bu esaslar, din-i tabî'î taraftarlarının usûl-ı itikadını teşkil etmektedir.)

4- Mükafat ve mücâzât esası üzerine müesses bir kanûn-ı ahlakîyi kabul.

5- Nail-i mükafat olmak için ibadât etmek lazımdır.

6- Mûcib-i mükafat olacak ibadet, zatımıza mahsus olan kanun-ı tabiata itaat, Cenâb-ı Hakk'ın bize tayin etmiş olduğu vezâifi ifa etmek, benî nev'imizi sevmek, onlara karşı amel-i hayırda bulunmaktır. Allah'a ve mahlukuna muhabbet ve ayn-ı ibadettir.

7- Cenâb-ı Hakk, bizden ve bizim a'mâlimizden müstağnidir. İbadât ile mükellef olmamız ancak kendi faidemiz içindir çünkü memur olduğumuz hayır ve ibadet bir faide ve hikmeti mutazammındır.

8- Cenâb-ı Hakk insanlara karşı rahîm ve şefîk olduğundan ağır ve faidesiz şeylerle teklîf etmez. Onlar hakkında menfaat ve yüsr olan şeyleri teklîf eder.

9- Efâl-i ilâhiyye abes ve tenâkuzdan münezzeh olduğu cihetle meşru kıldığı ibadette esas, hayatın kavânîn-i sabitesine mutâbık gelmek, tabîat-ı beşeriyyeye, ihtisasât ve temâyülât-ı fitriyyeye mülâyim olmaktır. Fıtrat-ı insaniyyeye muâriz olan, onu mahva çalışan bir şey ibadet olamaz.

10- İbadet-i cismâniyye maksûd bi'z-zât olmayıp nüfûs-ı beşeriyyenin tehzîbine vesâil-i itibâr olunmak muktezîdir...

(Bunlar usul-i din üzerine terettüb eden ibadât, ahlak vesair fûrû'âtıdır.)

İşte din-i tabî'î taraftarlarının din hakkındaki fikirleri budur; beşeriyetin ahengini, muhafaza, saadetini temin için lüzum gösterdikleri "din-i tabî'î"yi bu esaslar dahilinde telakkî ediyorlar.

Görülüyor ki bunlar, yalnız itikadî olan esaslar ile iktifâ etmeyip aynı zamanda mücâzât ve mükafat esası üzerine müesses bir ahlakın insanların menâfi' ve mesâlihi namına ibadetin de lüzumuna kâil oluyorlar. Hatta böyle bir dinin taraftarları ibadeti yalnız kalbî ve bâtinî ibadâta hasretmeyerek ibadet-i bedeniyyeyi de kabul ediyorlar. Şu kadar ki: İhtifâlât-ı umûmiyyede bulunmazlar, ibadât-ı bedeniyyeyi maksûd bi'z-zât olarak kabul etmeyip ancak tathîr-i kulûb, tehzîb-i nüfûs, tezkîr-i hâlık için birtakım vesâ'il nazarıyla bakıyorlar. Nasıl ki bu dinin taraftarlarından bulunan Alman hakîm-i şehîrî Kant (1762-1804) bunu şu suretle beyan ediyor: "İbadet-i cismâniyye ancak vesâ'il itibar olunmayıp da bizatihi garaz-ı aslî suretinde telakkî edildiği zaman merdûddur, yoksa ruh-ı beşeriyyedeki ki ihtisasât-ı fâzılâyı

Link: http://isamveri.org/pdfosm/D00125/1334_15/1334_15_377/1334_15_377_HAMDIAA.pdf

[1] Ferid Vecdî - İslâmî İlimlerin İhtisası ve İhtisarı

[2] İslâmî İlimlerin İhtisası ve İhtisarı

[3] İslâmî İlimlerin İhtisası ve İhtisarı

[4] İslâmî İlimlerin İhtisası ve İhtisarı

[5] İslâmî İlimlerin İhtisası ve İhtisarı